

Josef Dobrovský

Hungarista a ugrofinista

Richard Pražák

MUNI
ARTS

MUNI
100

Josef Dobrovský

Hungarista a ugrofinista

Richard Pražák

Michal Kovář (ed.)

Publikace je součástí ediční řady MUNI ARTS 100, kterou filozofická fakulta vydává u příležitosti 100. výročí založení Masarykovy univerzity.

© 2019 Richard Pražák, dědicové
© 2019 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9266-2
ISBN 978-80-210-9267-9 (online : pdf)
<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9267-2019>

Obsah

Můj otec Richard Pražák, hungarista a ugrofinista (Markéta Hejkalová)	7
Ediční poznámka (Michal Kovář).....	9
Josef Dobrovský. Hungarista a ugrofinista	11
Úvodní poznámka	13
Kapitola první – Prameny a literatura ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy	15
Kapitola druhá – Předpoklady a charakteristika česko-maďarských vědeckých vztahů za osvícenství	29
Kapitola třetí – Styky J. Dobrovského s Maďary	36
Kapitola čtvrtá – Ugrofinistická studia Josefa Dobrovského	50
Kapitola pátá – Světový názor Josefa Dobrovského ve světle vývoje a vzájemných souvislostí českého a maďarského národního hnutí na přelomu 18. a 19. století.....	70
Závěr	91
Přílohy	95
Josef Dobrovský o svém pobytu ve Finsku a specifických rysech ugrofinských jazyků	97
Recenze Josefa Dobrovského na spis Sámuela Gyarmathiho <i>Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata</i> . Göttingen 1798	102
Seznam pramenů a literatury	109
Zdroje použitých fotografií	122

Můj otec Richard Pražák, hungarista a ugrofinista

Táta se dostal k hungaristice náhodou. Na filozofické fakultě Karlovy univerzity začal studovat češtinu a ruštinu, ale nebavilo ho neustálé memorování ruských říkanek a veršů – proto při první příležitosti přestoupil na maďarštinu. Maďarsko je země na pomezí: ztracená mezi germánskými a slovanskými jazyky, středoevropská, ale s patrným vlivem Balkánu a Osmanské říše, a myslím, že pro mého tátu se Maďarsko stalo oknem do trochu jiného světa a do určité míry i únikem před všedními dny. Jezdil tam často na delší i kratší pobyty, někdy jsme ho v Budapešti navštěvovali a jindy nám vozil dárky, u nás nedostupné a budící obdiv spolužáků – kuličky na provázku, nazývané klik-klak, či později Rubikovu kostku, ale na tu jsem už byla moc velká. Do Maďarska, k Balatonu, jsme jezdili i na rodinné dovolené. Jednou jsme se při návratu zastavili v Ďarmotech u Gyóru (Gyarmat), rodišti Josefa Dobrovského – ale o tom nikdo z místních nic nevěděl, a na českou rodinu, která vystoupila ze zelené škodovky a jejíž hlava se v kavárně maďarsky na Dobrovského vyptávala, se dívali s údivem a podezřívavě.

V sedmdesátých letech táta věnoval velké úsilí, aby na brněnské filozofické fakultě vznikla výuka maďarštiny, ale o tom já moc nevím. Sledovala jsem spíš jeho knižní práce. Například překlady dětských knih Évy Janikovszky *Mně se vždycky musí něco stát* a *Už zase já* a výbor z básní Sándora Petőfiho *Blesky rozhněvané i křídla motýlí* (o těch se doma hodně mluvilo, rodiče si vždycky o své práci rádi povídali) a nejvíc pak výbor z básní Gyuly Juhásze *Hymnus člověka*. Na tom jsem měla možnost spolupracovat. Táta překládal doslovné texty, takzvané podstročnický, a já jsem se je snažila převádět do veršů – a přitom jsem okouzleně pozorovala, jak se můj ustaraný tatínek mění v zábavného společníka a vstřícného a spolehlivého spolupracovníka.

Maďarská cesta přivedla tátu i do Finska. V roce 1964 se mu naskytla unikátní příležitost, odjel téměř na rok do Helsink, aby se naučil druhý ugrofinský jazyk. My jsme s ním jet nemohli a tátovi se prý ve Finsku zpočátku hodně stýskalo. Později tam ale navázal několik celoživotních přátelství – s bohemistou Velim Kolarim či svéráznou učitelkou finštiny Mariou Virolainen, a stejně jako v Maďarsku začal hledat spojnice mezi našimi národy. Psal o cestě Josefa Dobrovského do Finska a Ruska v roce 1792, o Janu Amosovi Komenském a jeho pozorování příbuznosti ugrofinských jazyků, o českých hudebnících – tenoristovi Josefu Navrátilovi a bratrech Hřímálých, violocelistovi Jaromírovi a houslistovi Bohuslavovi –, kteří ve Finsku působili v 19. století...

Na konci osmdesátých let se táta stal členem mezinárodního ugrofinistického komitétu, účastnil se několika ugrofinistických kongresů (v hlavě mi utkvěl ten, který se konal v Syktyvkaru, hlavním městě republiky Komi v tehdejší Sovětské svazu), Finsko několikrát navštívil i v devadesátých letech, kdy jsem tam pracovala na českém velvyslanectví (protože jsem šla v tátových finských stopách, vystudovala jsem finštinu), jedno léto jsme spolu projeli celé Finsko z Helsink až do Rovaniemi... Tátova devadesátá léta byla ale maďarská – od roku 1994 do roku 1998 byl prvním velvyslancem České republiky v Budapešti. A nejenom devadesátá – tátova poslední kniha, velké dílo *Dějiny Uher a Maďarska v datech*, vyšla několik dní před jeho smrtí v září 2010. Jela jsem pro ni do tiskárny a vezla ji tátovi do nemocnice. Měl radost, ale zároveň mi důrazně

kladl na srdce, abych neopomněla poslat recenzní výtisky. Jedním z nejdůležitějších adresátů byl jeho celoživotní přítel, profesor István Fried.

Od roku 2003 lze finštinu studovat v Brně na Ústavu jazykovědy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zasloužili se o to Tomáš Hoskovec, Ondřej Šefčík, David Vaverka, Michal Kovář, Petra Hebedová, v nepatrné míře možná i já. To už je jiný příběh, ale na jeho počátku je jeden patrně nevládný a větrný říjnový den v dávném roce 1964. Do Helsink připlouvá mladý český vědec, stipendista UNESCO, čeká ho téměř rok v zemi pro nás nevídané svobody a blahobytu, ale jemu se už teď, na lodi, stýská po rodině, která musela zůstat v Brně...

Markéta Hejkalová

Ediční poznámka

Stat profesora Richarda Pražáka *Josef Dobrovský. Hungarista a ugrofinista* otiskujeme podle strojopisu s názvem *Josef Dobrovský jako hungarista a ugrofinista* a v roce 1966 v rámci oslav stého výročí založení brněnské univerzity a jako připomínku jednoho z jejích významných pedagogů. Německojazyčný variant téhož textu, *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist*, vyšel v edici Spisy University J. E. Purkyně v Brně v roce 1967 (sv. 122, přístupný on-line z adresy digitální knihovny Masarykovy univerzity). Českojazyčný strojopisný text je tedy pravděpodobně originál, jež profesor Pražák do němčiny přeložil a také dále upravil. Úpravy jsou ovšem poměrně malé. Oproti německému vydání chybí v děkované pasáži Úvodní poznámky například jméno profesora Vladimíra Skaličky a dále některé odkazy na další literaturu (například v poznámce 79 První kapitoly: Endre Bojtár, „Zur Frage der Ausgestaltung der neuzeitlichen Literatursprachen in Osteuropa“, *Studia Slavica* 1964, tomus X, fasc. 3-4, str. 405-424; Emil Niederhauser, „The problems of bourgeois transformation in Eastern and South-Eastern Europe“, *Nouvelles études historiques*, Budapest 1965, str. 565-580.).

Část českojazyčného textu, a to výňatky ze Čtvrté kapitoly, jsem již otiskl v oslavném sborníku textů Richarda Pražáka *Má maďarská cesta – Česko-maďarský kontext středoevropských kulturních dějin* (Balassiho institut – Nemzeti kulturális alap – Masarykova univerzita, Brno 2014, eds. Róbert Kiss Szemán a Mészáros Andor). Ve sborníku je otištěn i překlad titulárního stati profesora Pražáka *Má maďarská cesta*, v níž zpětně hodnotí i výsledky svého bádání o Dobrovského přínosu světové ugrofinistice.

Kapitolu pátou profesor Pražák otiskl s malými úpravami jako článek „Dobrovský a Kazinczy“ ve *Sborníku prací Filosofické fakulty brněnské univerzity*, řada D17/18, str. 45-60, v roce 1971.

V přepisu zohledňuji autorovy rukopisné korektury a textové doplňky.

S ohledem na plynulost četby rozepisují jednoslovné zkratky stol. > století (v tomto případě jde o sjednocení zápisu, neboť autorova volba v textu kolísá), r. > roku, tzv. > takzvaný, např. > například, hr. > hrabě a další, stojící především na začátku syntagmat. Ponechávám zkratky víceslovné na konci frází, například ad. anebo aj., a kvůli stručnosti zkratku srov. v poznámkách.

Sjednocuji zápis slov linguistika/lingvistika > lingvistika, archiv/archív > archív (zde podle několikaletých ručních oprav v samotném strojopise lze usoudit, že autor preferoval tuto variantu), recense/recenze > recenze, speciální/speciální > speciální, Pešt/Pešť > Pešť (dtto), intenzivní/intenzivní > intenzivní (dtto).

Upravuji některé, již v době vzniku textu zastaralé prepoziční a jiné vazby na spřežky (při čemž > přičemž, tak zvaný > takzvaný, zatím co > zatímco) a opravuji interpunkci dle současných pravidel.

Slovosled a jiná, převážně stylistická – lexikální a valenční –, specifika autorská zůstávají zachována. Sem patří i bohemizovaná, dnes nepříliš používaná toponyma, například Jäger (Eger). Přesto i jejich užívání v textu kolísá, a to na úrovni třídy (profesor Pražák nepoužívá české názvy například pro Győr či Göttingen). Obdobně neupravuji slovakismy u slovenských reálií. Výjimkou z obou výše uvedených pravidel je změna z Bratislava na Pressburg v odkazech na starší zdroje. Zde má však změna oporu v pozdějším, německém vydání. Beze změny ponechávám i starší formy etnonym. A konečně nechávám autorovo vlastní skloňování maďarských proprií, obzvláště antroponym, ačkoli u mnoha jmen by mělo být skloňování s ohledem na absenci diftongů v maďarštině, a tudíž s ohledem na pozici švu mezi posledními dvěma slabikami, jiné, např. Tolnaiho namísto Tolnaie.

Neupravuji ani odkazy na Pražákova vlastní díla, ačkoli někdy v odkazech píše o sobě ve třetí osobě jako o Pražákovi, jindy zase v osobě první. Tento rys je doložen i v německém vydání.

Kurzívou odlišuji tituly monografií a periodik a cizí slova. Profesor Pražák tituly periodik i monografií graficky odlišoval uvozovkami, nicméně ne vždy.

K výrazným textovým změnám se odhodlávám jen v případě zjevné inkongruence či absence predikátu a po srovnání s autorským německým překladem. Jde o následující změny:

„Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů mají velký význam korespondence Ribayova soustředěna ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu *Levelek* (Dopisy) v Národním muzeu

v Budapešti a dnes jsou deponovány v rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny.“ > „Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má velký význam korespondence Ribayova soustředěna ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu *Levelek* (Dopisy) v Národním muzeu v Budapešti a dnes jsou deponovány v rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny.“

„Nové národně politické a duchovní otázky, kteřé vykrytalizovaly z ideového a společenského kvasu 18. století v jeho druhé polovině i v habsburské monarchii, kde u hnutí jednotlivých malých národů, probouzejících se k plné emancipaci, byly dobové společenské problémy vždy posuzovány z hlediska celonárodních zájmů.“ > „Nové národně politické a duchovní otázky vykrytalizovaly z ideového a společenského kvasu 18. století v jeho druhé polovině i v habsburské monarchii, kde u hnutí jednotlivých malých národů, probouzejících se k plné emancipaci, byly dobové společenské problémy vždy posuzovány z hlediska celonárodních zájmů.“

Profesor Pražák vložil do bibliografického seznamu zjevně jen stati, jež použil. V poznámkách však odkazuje i na další texty, z nichž si lze doplnit znalosti o vedlejších tématech. Odkazy na tyto texty do seznamu použité literatury nedoplňuji.

Oproti německému vydání chybí ve vydání českém český, ruský a německý abstrakt a jmenný rejstřík. V německém vydání autor vynechal relevantní komentovaný úryvek z Dobrovského *Reise nach Schweden und Russland*, jež zde přetiskuji. Obě německojazyčné Dobrovského stati z příloh opravuji dle původních vydání.

Knihu doplňuje osobně laděná předmluva dcery profesora Pražáka, mé ctěné kolegyně a přítelkyně Markéty Hejkalové, jíž tímto děkuji.

Michal Kovář

Josef Dobrovský

Hungarista a ugrofinista

Úvodní poznámka

Tato práce vznikla na základě studia v československých, maďarských, finských i německých a polských knihovnách a archívech jako přípravná studie k syntetické monografii o česko-maďarských kulturních vztazích za národního obrození. Popud k ní dal profesor Macůrek, který vychoval na svých brněnských pracovištích již řadu žáků na poli srovnávacího studia a dal jim k dispozici všechno své rozsáhlé vědění i péči učitele ve svém oboru široce rozhleděného a bezpečně ovládajícího také hungaristickou problematiku. Tato práce by nikdy nevznikla bez Macůrkova laskavého a cílevědomého vedení, bez jeho rad a pomoci. Mnoho je autor také zavázán profesoru Wollmanovi, jemuž vděčí za důkladný srovnávací základ literárně historický, i svým vysokoškolským učitelům doc. Rákosovi, prof. Blaskovicsovi a dr. Bredárovi, pracovníkům Maďarského semináře Filosofické fakulty v Praze, kde získal základní maďaristické vzdělání.

A konečně při jeho studiu česko-maďarských kulturních vztahů mu byla vždy nápomocna i celá řada dalších badatelů, archivářů a knihovníků našich i zahraničních. Dovolte, aby připomenul ty, jichž si zvláště váží a jimž je také nejvíce zavázán, dr. Gyulu Weörese v Helsinkách, prof. László Sziklaye a dr. Istvána Gála v Budapešti. S všestranným pochopením pro svou práci se setkal i na historických katedrách brněnské univerzity, jíž vděčí za možnost klidné a nerušené práce. A v neposlední řadě děkuje za vzácné pochopení své ženě Haně.

autor

V Brně dne 15. března 1966

Hungarista, ugrofinista a slavista Richard Pražák (1931–2010)
Zdroj: Archív Markéty Hejkalové

Prameny a literatura ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy

Základní metodologické poznámky. Periodizace česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození a koncepce jejich studia. Přehled a zhodnocení pramenů, pramenných edic a literatury ke vztahům české a maďarské osvícenské vědy.

Studium česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození nebylo dosud předmětem soustavného badatelského zájmu. V české i maďarské vědě zůstávalo v rámci srovnávacího studia vcelku okrajovou záležitostí. Slavisticky orientovaná česká věda se dotkla před rokem 1945 česko-maďarských kulturních vztahů za obrození jen výjimečně v několika sporadických pracích, které vznikly příležitostně na Slovensku. U Maďarů soustředila pozornost i k vztahům české a maďarské obrozenské kultury skupina pokrokové inteligence soustředěná kolem časopisu *Apollo*, která v letech 1934–1940 zdůrazňovala v opozici vůči oficiální kulturní politice horthyovského Maďarska demokratické tradice přátelských vztahů se sousedními národy.¹ K okruhu časopisu *Apollo* patřil významný znalec česko-maďarských vztahů za obrození Oszkár Sárkány, tragicky zahynuvší ve druhé světové válce. Pozornost těmto vztahům věnovaly i práce jiných badatelů určené převážně specificky českým anebo slovenským problémům.

Po roce 1945 se obírali kulturními vztahy za obrození více Češi než Maďaři, kteří se hlavně díky László Sziklaymu zabývají především vztahy maďarsko-slovenskými. Ojedinelým pokusem o originální pohled na tyto vztahy – ve formě srovnání jazykového obrození u Čechů i Maďarů – byla vědecko-esejistická kniha německého badatele Henrika Beckera.

I když studium česko-maďarských kulturních vztahů za obrození přineslo, zejména v poslední době, některé pozitivní výsledky, chybí mu dosud pevné metodologické základy a široce založený heuristický výzkum.

Nejprve bych se chtěl zmínit alespoň o některých základních metodologických otázkách jejich studia, jež vyplývají ze současného stavu bádání. Především třeba upozornit na to, že v české vědecké literatuře jednoznačně vžitý termín národní obrození se nekryje s pojetím maďarské vědy. Maďarští historikové člení období 1781–1848, u nás tradované jako období národního obrození (u Maďarů 1790–1849), do sedmi kratších period, z nichž poslední tvoří revoluce 1848–1849, kdežto literární historikové se přidržují tradiční periodizace 1772–1849, kterou dělí základním mezníkem, rokem 1825, přičemž období před rokem 1825 chápou jako etapu osvícenství (řadí do jeho rámce i jazykovou obnovu), kdežto období 1825–1848, vrcholící léty 1848–1849, označují jako dobu reformní.²

V poslední kolektivní syntéze maďarských dějin z roku 1964³ se setkáváme s pokusem o nové dělení, v němž úsek 1711–1849 je chápán jako jedna epocha rozčleněná mezníky 1740, 1795, 1825 a revolucí 1848–1849 jako poslední zvláštní kapitolou. Mezník 1795 pokládám v maďarských dějinách za odůvodněný, neboť první polovina devadesátých let až do likvidace jakobínského

spiknutí skutečně navazuje na progresivní vzestupný vývoj předchozího osvícensko-absolutistického období a liší se ostře od reakčního ovzduší po roce 1795.

Všechna tato dělení odpovídají dvěma etapám rozvoje maďarského národního hnutí a jsou v podstatě uznáním skutečnosti, že proces národního obrození probíhal také u Maďarů. Českému pojetí je toto dělení blízké nejen svými hledisky, nýbrž i časovým vymezením (maďarskému mezníku 1825 odpovídá v českých dějinách rok 1830). Hledisko dvou etap národního obrození je proto základním momentem i pro stanovení periodizace česko-maďarských kulturních vztahů za národního obrození. Přesnější mezník tu bude možný až po důkladnějším zpracování vzájemných vztahů ve 20. letech 19. století. Již nyní je nesporné, že se tento mezník v podstatě kryje s přechodem takzvané kulturně jazykové etapy vývoje maďarského i českého národního hnutí v etapu politickou, kdy dochází na konci 20. let 19. století k vzájemným stykům předních kulturních představitelů obou národních hnutí – Palackého, Hanky, Vörösmartyho, Toldyho aj.

Dalším problémem je stanovení hlavních směrů výzkumu, který nesmí podléhat nahodilosti a stavět jen na množství materiálu, jeho ucelenosti anebo obtížnosti, krátce na vnějších faktorech, a jim podřizovat celkovou koncepci. Například nejbohatší a nejucelenější materiál se zachoval k činnosti maďarské reformované inteligence v českých zemích po vydání tolerančního patentu. Vzhledem k tomu, že šlo o materiál z větší části náboženské a církevní povahy, nebylo možno přistoupit k jeho zpracování bez promyšleného ideového pojetí. Teprve lokalizace tohoto tématu do celkového rámce česko-maďarských vztahů za obrození a určení nejdůležitějších problémů, jež možno na základě tohoto materiálu řešit (například růst české obrozenské inteligence lidového původu na maďarských kalvínských školách v Debrecíně, Šarišském Potoku aj. anebo vzájemné působení lidových vrstev a inteligence v obrozenském procesu), mohlo vést k výsledkům majícím obecnější platnost pro objasnění celého českého obrození.⁵

Metodologické zkušenosti z této práce pomáhají autorovi i k vytváření celkové koncepce studia česko-maďarských kulturních vztahů za obrození a vymezení nejdůležitějších problémů. Pro období od roku 1781 do konce 20. let 19. století pokládám za nejvýznamnější tyto studijní úkoly: 1. Vztahy představitelů české a maďarské osvícenské vědy. 2. Poměr maďarské inteligence a českého lidu na počátku národního obrození se zvláštním zřetelem ke kulturním stykům česko-maďarským. 3. Působení českých umělců v maďarském prostředí od 80. let 18. století do 20. let 19. století. Pro období od konce 20. let 19. století do roku 1848 lze vymezit tyto dva hlavní úkoly: 1. Pokus představitelů českého a maďarského národního hnutí o vzájemné sblížení na přelomu 20. a 30. let 19. století a negativní vliv dalšího vývoje národnostní otázky v monarchii na utváření jejich vztahů od poloviny 30. let do roku 1848. 2. Rozvoj kulturních vztahů česko-maďarských od konce 20. let do roku 1848.

V celkové koncepci nelze pokládat česko-maďarské kulturní vztahy za národního obrození za výhradní záležitost vzdělanců; jak ukázala má kniha o maďarské reformované inteligenci v českém obrození, byly tyto kulturní vztahy často silně ovlivněny lidovým prostředím a jeho kulturními potřebami. Totéž lze říci například o vztazích divadelních, které se váží k působení českých herců a hudebníků na maďarských scénách na přelomu 18. a 19. století, neboť divadlo bylo za obrození jedním z nejdůležitějších pojítek náročné, skutečně hodnotné kultury s lidovým publikem.

Jiným závažným problémem je výklad česko-maďarských kulturních vztahů v širších vývojových souvislostech. Zde bude třeba postihnout například rozdíly v recepci pokrokových proudů západoevropské filosofie a literatury u Čechů a Maďarů, jejich rozdílný přístup k myšlence slovanské součinnosti a jeho příčiny a objektivně rozebrat důvody celkového kulturního předstihu Maďarů oproti české kultuře v letech 1781–1848. Přitom bude třeba jemně diferencovat a zjistit, proč byla například silnou stránkou české obrozenské literatury tvorba vědecká a proč

* *Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození.* Spisy University J. E. Purkyně v Brně 83. SPN, Praha 1962. Pozn. redakce.

na poli umělecké tvorby předčila v té době svou úrovní krásná literatura maďarská literaturu českou. Další zajímavou skutečností, zasluhující hlubšího rozboru, je nestejná závažnost jednotlivých kulturních odvětví v různých obdobích česko-maďarských obrozeneckých vztahů. Kdežto na přelomu 18. a 19. století převládají mezi nimi styky vědecké, divadlo a hudba, dostává se od konce 20. let 19. století více do popředí literatura a výtvarné umění.

Předmětem této práce jsou vztahy české a maďarské osvícenské vědy a zvláště pak místo, které v nich zaujímal Josef Dobrovský. V této úvodní kapitole si povšimněme pramenů a literatury.

Z pramenné základny má největší význam korespondence českých a maďarských vědců, třebaže v ní zpravidla nejde o ucelené komplexy, nýbrž o roztroušené jednotlivé dopisy, jejichž počet snad budoucí bádání ještě rozmnoží. Tyto dopisy nalezneme například v pozůstalosti Dobnerově ve Státním ústředním archívu v Praze, v pozůstalosti Prayově v rukopisném oddělení Universitní knihovny v Budapešti, v korespondenci Dobrovského v Literárním archívu Národního muzea v Praze, v korespondenci Károlye Koppiho v Piaristickém archívu v Budapešti, v pozůstalosti Miklóse Jankoviche v rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti aj.⁶ Výjimku tvoří korespondence Ference Széchényiho v Zemském archívu v Budapešti, v níž nacházíme dopisy celé řady významných českých vědců a kulturně politických činitelů Josefa Dobrovského, Jana Bohumíra Dlabáče, Karla Rafaela Ungara, Antonína Strnada, Jáchyma Šternberka, Josefa Antonína Rieggera aj. Velká většina těchto listů pochází z let 1795–1798 a z prvního desetiletí 19. století.⁷ V neobyčejně úzkém styku byl se Széchényim zvláště meteorolog Antonín Strnad. Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má velký význam korespondence Ribayova soustředěna ve sbírkách Miklóse Jankoviche, jež tvořily součást fondu *Levelek* (Dopisy) v Národním muzeu v Budapešti a dnes jsou deponovány v rukopisném oddělení tamní Széchényiho knihovny. Obsahují listy Durychovy, Dlabáčovy, Cerroniovy, Pelcloy, Rulíkovy aj. Závažné jsou i dopisy Ribayovy Cerronimu, uložené ve sbírce Cerronihovo ve Státním archívu v Brně, a Durychovy, jež se nacházejí v Literárním archívu Národního muzea v Praze.⁸ Zvláštní význam tu má dopis Ribayův Ferenci Széchényimu z roku 1805, v němž Ribay oceňuje Széchényiovy zásluhy o rozvoj domácí uherské kultury.⁹

Neobyčejně důležitá je z hlediska česko-maďarských vědeckých vztahů i korespondence Karla Georga Rummyho v Archívu Maďarské akademie věd v Budapešti. Najdeme v ní listy Palkovičovy, Šeršníkovy, Czikkannovy, Jurandovy, Davidovy aj., které svědčí o Rummyho úzké spolupráci s Královskou českou společností nauk v Praze i Moravskoslezskou hospodářskou společností v Brně, jejichž členem Rummy byl.¹⁰ Rummyho korespondence poskytuje cenný materiál i pro další období česko-maďarských kulturních vztahů, zejména v dopisech pražského nakladatele Tempského a vydavatele listu *Ost und West* Rudolfa Glasra, jež zcela unikly pozornosti Aloise Hofmana, autora jinak pozoruhodné monografie o tomto význačném pražském německém kulturním časopise 19. století.¹¹ Pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů má význam i korespondence Kovachichova v rukopisném oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti.¹²

Ze soudobých časopisů mají význam pro studium česko-maďarských kulturních a vědeckých vztahů zejména *Magyar Hírmondó*, *Bécsi Magyar Hírmondó*, *Magyar Kurír*, *Sokféle*, *Erdélyi Múzeum*, *Schönfeldské c.k. pražské noviny*, *Krameriussovy c.k. pražské vlastenecké noviny* a z pozdějších *Tudományos Gyűjtemény*, *Hasznos Mulatságok* aj. Z německých časopisů pak například *Zeitschrift von und für Ungern*, *Hesperus*, *Hormayr's Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, *Hormayr's Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, příloha *Vereinigter Ofner und Pester Zeitung (Gemeinnützige Blätter)*, *Ungarische Miscellen* aj. Ze zahraničních německých časopisů pak zejména *Schlözrův Staatsanzeigen*, vycházející v letech 1782–1793 v Göttingen.

Důležitý materiál k vědeckým vztahům česko-maďarským obsahují i soudobé cestopisy, z nichž nejvýznamnější je spíše přírodovědecky zaměřený Bornův cestopis *Briefe über mineralogische Gegenstände auf einer Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder*

Hungarn (Frankfurt – Leipzig 1774), který vyšel krátce poté také anglicky, francouzsky a italsky v Londýně, Paříži a Benátkách.¹³ Pro poznání kulturního i hospodářského života v Uhrách je významný cestopis Jáchyma Šternberka *Reise nach den ungarischen Bergstädten Schemnitz, Neusohl, Schmölnitz, dem Karpathengebirg und Pesth im Jahre 1807* (Wien 1808), v němž čteme mimo jiné i popis života na peštské universitě. Pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů mají význam i další cestopisy, například německé vydání spisu Domokose Telekiho *Reise durch Ungern und einige angränzende Länder* (Pest 1805) a rukopisný záznam sekretáře Ference Széchényiho J. D. Ribiniho o jejich cestě po západní Evropě, při níž se zastavili také v Čechách.¹⁴ Rukopis Ribiniho doplňuje rukopisný deník Ference Széchényiho, v němž se píše o pražském setkání Széchényiho s Dobrovským; tento deník byl svého času v Zemském archívu v Budapešti.¹⁵

Z hlediska česko-maďarských kulturních vztahů za osvícenství je zvláště významný cestopis Istvána Sándora *Egy külföldön utazó magyarnak jó barátjához küldetett levelei* (Dopisy jednoho Maďara dobrému příteli z cesty po cizině), který vyšel roku 1793 v Gyóru a v němž autor vypsál se znamenitou erudicí i smyslem pro českou historii a kulturu své dojmy z Moravy a Čech i jejich hlavních měst Brna a Prahy.¹⁶ Z příslušníků maďarského národního hnutí popsali české poměry například reformovaný kazatel István Somody ve svém rukopisném díle o cestě do Holandska přes české země a Německo vykonané v letech 1789–1790 a důvěrný přítel Kazinczyův a vynikající znalec západoevropské literatury, šoproňský luteránský superintendent János Kis, který navštívil Prahu 20. září 1791 a seznámil se tu se známým profesorem Meissnerem. V době, kdy se v Praze konala korunovace císaře Leopolda II. za krále českého, navštívil naše hlavní město v srpnu 1792 jeden z četných maďarských žáků a obdivovatelů Schlözrových József Mátyási.¹⁷

Za povšimnutí stojí i cestopis divadelního ředitele Christoha Ludwiga Seippa *Reisen von Pressburg durch Mähren, beyde Schlesien un Ungarn nach Siebenbürgen* (Frankfurt – Leipzig 1793) i řada dalších německých cestopisů, které sice nemají bezprostřední význam pro studium česko-maďarských vědeckých vztahů, avšak jsou důležité pro srovnání celkového kulturního stavu Uher a českých zemí, jako je například cestopis Sulzerův z roku 1782, který svou ostrou kritikou uherských poměrů, psanou z hlediska německého osvícence, vyvolal v Uhrách velkou odezvu, jejímž výrazem byl například polemický spisek Prayův z roku 1783.¹⁸ F. J. Sulzer přispěl svým spisem *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Bd. I.–III. Wien 1781–1782) významně k zvýšenému zájmu německých vědeckých kruhů o rumunské země.¹⁹ Zasloužil se tím spolu s Francouzem J. L. Carrou i o vlastní domácí rozvoj rumunského dějepiscectví.²⁰ K cestopisu Sulzerovu možno přiřadit i spis Julia Wilhelma Fischera *Reise durch Österreich, Ungarn, Steyermark, Venedig, Böhmen und Mähren* (Bd. I–III, Wien 1803), v němž už proniká povýšenecký odsudek střeoevropských neněmeckých národů, jež by mohl podle mínění autorova pozvednout z úpadku jen „německý kulturní apoštolát“. Ze stejného hlediska, avšak se schlözrovskými sympatiemi pro slovanské národy Uher, je psána přírodovědně zaměřená kniha Hacquetova, vydaná již roku 1791 v Norimberku. Zajímavé jsou i dopisy neznámého autora příteli v Brně o cestě z Vestfálska do Uher a Valašska, otištěné roku 1792 v časopise *Historisch-politisches Journal*.²¹

Pro poznání česko-maďarských vědeckých vztahů má značný význam také studium soudobých knihoven podle originálních katalogů, v nichž se dozvíme například o českých vědeckých knihách v Széchényiho knihovně v Budapešti, Klimově knihovně v Pětikostelí, Arcibiskupské knihovně v Jágru, Knihovně piaristického gymnasia v Pešti aj.²² Samozřejmým požadavkem je pak studium vlastní soudobé vědecké literatury maďarské i české, kde se setkáváme dokonce i se společnými pracemi českých a maďarských učenců jako v případě Valdštejnova a Kitaiblova spisu o uherské květeně.²³ České vědecké knihy byly tištěny už počátkem 19. století – a hlavně pak ve dvacátých a třicátých letech – v universitní tiskárně v Budíně,²⁴ kde měl vyjít i druhý díl Durychova spisu *Bibliotheca slavica*. Z různých zmínek v Dobrovského korespondenci lze soudit, že o tisk českých knížek v Budíně a v Pešti se staral kromě jiných i sám zakladatel Maďarského národního muzea a největší maďarské knihovny, nazvané jeho jménem, hrabě Ferenc Széché-

ny.²⁵ K doplnění obrazu o vědeckých stycích česko-maďarských poslouží i rukopisná kniha návštěv v budapeštské universitní knihovně, z níž se dovídáme například o Cerroniově návštěvě v Pešti roku 1786, o peštském pobytu hraběte Františka Deyma roku 1792, pražského úředníka a překladatele klasicistických francouzských dramát do maďarštiny Antala Zechentera roku 1801 a z pozdějších návštěv i o neznámém dosud pobytu Františka Palackého v Pešti (v knize návštěv Universitní knihovny v Pešti je zapsán 7. června 1822 s označením Moravan, studující historie) a o zajímavém setkání Kollára, Šafaříka a Benedictiho v Pešti 18. září 1822. Peštskou universitní knihovnu navštívil 1. října 1825 i známý královéhradecký vlastenec Josef Liboslav Ziegler.²⁶ Připomeňme v této souvislosti i návštěvu Pála Berzeviczyho v Universitní knihovně v Praze roku 1783, o níž svědčí jeho latinská óda na pražskou universitní knihovnu *Ode ad Bibliothecam Pragensem*, otištěná až roku 1830 v časopise *Tudományos Gyűjtemény*.²⁷ Doklady o volbě uherských členů Královské české společnosti nauk na sklonku 18. a počátku 19. století jsou uloženy v Archívu Československé akademie věd v Praze.²⁸

Zvláštní místo zaujímají prameny k ugrofinistickým studiím Josefa Dobrovského a počátkům zájmu o ugrofinistiku v našem prostředí. Nejznámější z nich jsou ugrofinistické partie jeho cestopisu o Švédsku a Rusku *Reise nach Schweden und Russland* (Prag 1796), zato zcela neznámá zůstala badatelům Dobrovského obšírná recenze na Gyarmathiho spis *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata* (Göttingen 1798), uveřejněná v *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Jena) čísla 214 a 215 z 6. července 1799, která je nejvýznamnějším dokladem ugrofinistických zájmů Josefa Dobrovského, neboť představuje vědecky nehlouběji podložený přehled ugrofinistické problematiky v jeho díle. O ugrofinských národech Ruska, Laponců, Čeremisech, Mordvinech a dalších, přinesl obrozenským čtenářům svědectví i *Vejtah z Kroniky moskevské...* přeložené od Matouše Hosia, kterou vydal roku 1786 v Praze s přídavkem *Komentářů Herbersteinových (Rerum Moscovitarum commentarii, Vindobonae 1549)* František Faustin Procházka. Genný byl i popis cesty holandských námořníků na Špicberky a do Nové země v druhém ročníku *Hlasatele českého*, v němž se líčí jejich seznámení s Laponci a Samojejdy.²⁹

Maďarsko-českých jazykových souvislostí si povšimla též řada soudobých vědeckých prací, z nichž uvedme kromě již zmíněného spisu Sámuela Gyarmathiho dílo Pála Nagye Beregszászého *Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen* (Leipzig 1796), studii Istvána Sándora *Az idegen szavakkal eggyező szavaink* (Naše slova shodná s cizími slovy),³⁰ z níž vycházel i Gyarmathi při zpracování svého *Vokabuláře* z roku 1816 (*Vocabularium in quo plurima hungaricis vocibus consona variarum linguarum vocabula collegit S. Gy.*, Vindobonae 1816). Důležitý je zde i Leškův *Elenchus vocabulorum Europaeorum imprimis slavicornum magygarico usus...* (Budae 1825) a za pozornost stojí i stručné rukopisné vokabuláře Ribayovy a Romyho.³¹

Poměrně bohatý, avšak těžko zvládnutelný materiál se dochoval i ke studiu českých studentů v Uhrách na konci 18. a v prvních desetiletích 19. století. Ke studiu na středních školách uherských je nejčinnější materiál v Městském archívu v Bratislavě v podobě výročních zpráv generálního inspektorátu uherských škol z let 1789–1849 (celkem 201 svazek). O studiu na bratislavském evangelickém lyceu nás informuje *Index iuvenum, qui legibus evang. Posoniensis subscripserunt ab anno 1788 usque ad annum 1854/1859*, který se nachází v knihovně bratislavského lycea (dnes odbočka Knihovny Slovanské akademie věd v Bratislavě). Subskripční knihy maďarských kalvínských vysokých škol z 80. a 90. let osmnáctého století se buď nedochovaly, anebo se dochovaly se značnými mezerami. Ani v těch dochovaných (například v *A debreceni evangélikus református főiskola növendékei 1760tól 1791ig*, Archív reformovaného kolegia v Debrecíně) však jména českých studentů nenacházíme, ačkoli víme, že tam tehdy studovali, neboť museli před svým vstupem na vysokou školu debrecínskou projít nižším stupněm. V Debrecíně nacházíme české studenty až v dalších matrikách z let 1792–1825 a v třídních knihách z let 1797–1848.³² O jejich studiu na reformovaném kolegiu v Šarišském Potoku se dozvíme ze subskripčních knih togátů z let 1797–1840 i z pouze sporadicky dochovaných všeobecných studentských seznamů (existují tu